

DE PROFOOST

van het

GARNIZOEN

's-HERTOGENBOSCH

Henk Bruggeman

's-Hertogenbosch, Maart 2002

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Geschiedenis van het Militair Strafrecht in ons Land.....	5
Uit het dagboek van de Geweldiger <i>J. VERKUYLEN</i> van de Profoost te 's-Hertogenbosch.....	8
Een lijst betreffende gevangenen uit het: <i>Huys van Arrest -Justitie en Militaire Detentie te 's-Hertogenbosch van 1 Maart 1821.....</i>	15
Verklaring van de gebruikte termen	21
Geraadpleegde Bronnen	22

INLEIDING

De eerste opdracht welke ons bedrijf na de bevrijding van Nederland in 1945 van de Dienst der Genie ontving, betrof stoffeerwerkzaamheden in de Citadel – Kazerne te 's-Hertogenbosch.

Misschien daarom niet zo verwonderlijk, dat bij het archiefonderzoek inzake de Dienst der Genie mijn gedachten nog wel eens afdwalen naar de voormalige Citadel – Kazerne. Het passeren van het poortgebouw roept herinneringen op omtrent de aflossing van de militaire wacht.

Bij het signaal van de hoornblazer werd de toegangspoort gesloten.

Op de weg langs de Zuid – Willemsvaart, die toegang gaf tot deze kazerne, bleef men wachten tot dit dagelijks terugkerend militair vertoon voorbij was.

Men moest niet proberen = ook als burger = dit wachten tijdens de aflossing zittende op de bagagedrager van zijn fiets door te brengen.

Nog minder om met de handen in de zakken deze tijd te doden, want dan zat je goed fout.

Op het moment, dat het kazerne – terrein weer open werd gesteld, was het de wacht - commandant, die je staande hield voor een flinke reprimande.

Om dit gebeuren van het aantreden van de oude c/q nieuwe wacht en het hijsen van de vlag te omzeilen werd door het personeel van de verschillende onderhoudsbedrijven, dat daar te werk was gesteld, een bepaalde tactiek toegepast.

Bij het zien van de gesloten poort werd vanaf de Orthenbrug het loop – of fietstempo zodanig vertraagd, dat men bij het poortgebouw arriveerde, juist op het moment dat de toegang weer vrij gegeven werd.

Voor zover ik mij kan herinneren speelden toen alle militaire activiteiten binnen de Citadel zich hoofdzakelijk af in het rechtergedeelte van het gebouwencomplex met de daarbij behorende vleugels.

Het linker gedeelte werd vooral voor opslag gebruikt.

In latere jaren kwam dit dusdanig in verval, dat het steeds meer een domein werd voor katten en muizen in plaats voor militairen.

In de loop der jaren werd deze kazerne bevolkt door verschillende onderdelen van onze krijgsmacht; variërend van het bewakingskorps: *van HEUTZ* tot de mannen van de Militaire Geneeskundige Dienst.

In 1965 kwam er een einde aan de militaire bestemming van dit gebouw.

Als militaire gevangenis heeft het geen functie gehad in deze naoorlogse periode.

Wel werden er = de eerste jaren na de bevrijding = gevangenen te werk gesteld binnen de muren van de Citadel. Het waren personen die in de oorlog “*fout*” waren geweest.

In afwachting van hun berechting (of als straf) werden ze ingesloten in het voormalige kamp Vught; overdag werden ze dan te werk gesteld op ondermeer verschillende objecten en bouwwerken in het garnizoen van 's-Hertogenbosch.

Omdat in die dagen alle handarbeiders een overall droegen dreigde er verwarring te ontstaan tot welke groep men eigenlijk behoorde.

Het personeel van de aannemers kreeg daarom = ter onderscheid = een oranjeband om de linkerarm, plus een pasje van de Garnizoenscommandant dat zij gerechtigd waren om

militaire terreinen te betreden en te verlaten ten behoeve van de aan hun opgedragen werkzaamheden.

Waar nu de studiezaal van het BHIC (het Brabants Historisch Informatie Centrum) is, daar moet in die jaren ongeveer de plaats van de kantine zijn geweest.

Een lokaal dat weliswaar niet uitblonk om zijn aankleding, maar toch een sfeer had waarin zowel de burger als de militair zich thuis voelden

De openingstijden werden door de bezoekers nog wel eens ruimer genomen dan de betreffende vermelding op de toegangsdeur.

Dit vond zijn oorzaak in het feit dat een kaartspel nu eenmaal niet binnen een vaste tijdslimiet te beëindigen is.

En zo maakte men het potje af, tenzij.....de Kapitein der Genie in de deuropening verscheen.

Het was een man van weinig, zelfs zéér weinig woorden, maar wiens imposante verschijning bij de deurpost van de kantine voldoende was om dit lokaal in een oogwenk te ontruimen.

's-Hertogenbosch, Maart 2002.

Henk Bruggeman.

GESCHIEDENIS VAN HET MILITAIR STRAFRECHT
 IN ONS LAND

Wanneer in 1795 een einde komt aan het bijna 200 jaar oude Koninkrijk Holland en de Franse troepen ons land bezetten is de Bataafse Republiek een feit.

De macht van de Franse overheersers breidt zich steeds meer uit; niet alleen door de benoeming van *Lodewijk Napoleon* (1806 – 1810) en de uiteindelijk inlijving bij Frankrijk (1810 – 1813), maar ook de wetten in ons land worden steeds meer gericht naar het Franse stelsel.

Met name in het strafrecht vinden een groot aantal aanpassingen en verzwaringen plaats van de bestaande wetten om daardoor een eenheid tussen beide landen te bereiken.

Ons wetboek van het Koninkrijk Holland was in zijn straftoepassing gematigd te noemen. Dat kon niet gezegd worden van het Franse Wetboek van Strafrecht “ *de Code Pénal* “ Het was gebaseerd op een zeer streng stelsel van straffen, dat onder de veroordeelden een afschrikking moest veroorzaken om in herhaling te vallen.

Toen in 1813, na de nederlaag van *Napoleon Bonaparte*, onze onafhankelijkheid weer hersteld was, traden de Militaire Krijgsraden bij Koninklijk Besluit van 30 - 12 - 1813 weer in werking.

Omdat men op dat moment nog niet de beschikking had over een aangepast wetboek van krijgstucht liet men zich leiden door het criminele wetboek van 26 juni 1799, dat gebaseerd was op de *Code Pénal*; overigens met toepassing van een groot aantal wijzigingen, zoals o.a. de afschaffing van de dwangarbeid.

Pas in 1836 verschijnt het *Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te Velde*.

Omdat het genoemde besluit van 30 december 1813 deels genomen moest worden, zonder dat men voldoende tijd had kunnen nemen voor allerlei zaken rond de krijgswetten, werden een groot aantal bepalingen daaromtrent vaag of ten dele omschreven. Zo ontbraken er in dit besluit de bepalingen op welke wijze de strafmaat zou worden uitgevoerd, alsmede door wie deze zou worden opgelegd. Summier werd over dit laatste bepaald, dat in iedere hoofdplaats van een Militaire Divisie een krijgsraad zou worden gehouden. In zo'n zitting zouden alleen die personen als rechters mogen optreden, welke deze functie al eerder hadden bekleed of als rechtsgeleerde daartoe in aanmerking kwamen. Om meer eenheid te brengen in de behandeling van gevangenen in ons land, de door hen te verrichten arbeid en het beheer van de Gevangenishuizen, werden er in 1818 – 1820 Commissies ingesteld om dit nader te onderzoeken.

Dit resulteerde in een reorganisatie van het gevangeniswezen bij: *Koninklijk Besluit d.d. 14 november 1821 No 16*.

Nieuw in dit besluit was dat, naast de burgerlijke, ook de militaire tehuizen in de organisatie werden opgenomen.

Met dit besluit werd de opzet aldus:

1. Huizen van Correctie

Bestemd voor gestraften met een straf van maximaal 4 tot 6 maanden.

2. Huizen van Reclusie of Tuchtiging

Bestemd voor zware criminelen en militairen vallende in dezelfde categorie

3. *Huizen van Militaire Detentie*

Bestemd voor militairen, echter niet voor hen, die voor een zwaar misdrijf gestraft waren.

Naast de drie hierboven genoemde huizen waren er ook nog:

- a. *Huizen van Arrest*
- b. *Huizen van Justitie*
- c. *Profoosthuizen*

De eerste twee genoemde dienden respectievelijk voor personen welke aangeklaagd waren voor een misdrijf of in hoger beroep waren gegaan tegen de aan hun opgelegde straf.

De derde genoemde was voor militaire personen die, als zij burger waren geweest, opgesloten waren geweest in één van de eerste twee genoemde huizen.

In plaatsen waar dit mogelijk was, werden de drie hierboven genoemde huizen samengevoegd tot één burgerlijk en militair huis van verzekering; echter met de uitdrukkelijke bepaling, dat er intern een scheiding moest zijn tussen de genoemde categorieën.

In 1851 werd aan ons strafstelsel de eenzame opsluiting toegevoegd.

Veroordeelden met een straftijd van maximaal één jaar hadden hierdoor de mogelijkheid = mits zij hiervoor in aanmerking kwamen = halvering van hun straf te bekomen door deze tijd in eenzame opsluiting in een cel door te brengen. Later werd deze mogelijkheid tot halvering verruimd voor hen met een straftijd van maximaal twee jaar (1854) en in 1871 werd deze mogelijkheid verruimd voor gestraften met een tijd van vier jaar.

Pas in 1860 gaat men er toe over om bij de krijgsrcaden een meer definitieve indeling te maken door middel van 7 militaire districten. Eerdere pogingen daartoe waren door allerlei oorzaken niet van de grond gekomen.

In dit verband noemen wij:

De vereniging van Noord – Nederland = België.

De latere afscheiding van België.

De steeds wisselende indeling van de werkterreinen van de Auditeur – Militair.

De eerste afdeling van deze nieuwe organisatie wordt in 1860 gevormd door:

Noord – Brabant met in 's-Hertogenbosch de vestiging van de Krijgsraad.

In 1867 is er reeds een nieuwe indeling waarbij: *Noord – Brabant = Zeeland en Limburg samen de tweede afdeling vormen met als Hoofdstad 's-Hertogenbosch.*

Ook na deze datum blijft men om allerlei redenen de indeling van de Militaire Arrondissementen wijzigen.
In vogelvlucht noemen wij:

1873. *Vier arrondissementen.*

Dit was een uitvloeisel van de *FRANS = DUITSE* oorlog in verband met in ons land te nemen maatregelen voor de vorming van een veldleger. ('s-Hertogenbosch Hoofdstad 2^e Militaire Afdeling.)

1875. *Vijf arrondissementen.*

Vond zijn oorzaak in het feit, dat in 1874 de vestingwet tot stand was gekomen als resultaat van het streven naar vereenvoudiging en concentratie van het verdedigingsstelsel. ('s-Hertogenbosch Hoofdplaats 2^e afdeling.)

Als gevolg van een belangrijke reorganisatie van het leger in de jaren 1880 - 1881 ontstaat er de situatie, dat een tweetal commanderende officieren een functie kregen toebedeeld in een tweetal arrondissementen. Tot 1913 is dit zo gebleven, toen werd bij besluit van de *KROON* het aantal Arrondissementen teruggebracht tot drie, waarbij 's-Hertogenbosch gehandhaafd bleef.

Hoewel in 1922 nogmaals een nieuwe indeling moest worden gemaakt in verband met de indeling van het land in 4 Militaire Afdelingen, greep men toch terug op de indeling van provinciën. (Zeeland = Noord – Brabant = Limburg. Hoofdstad 's-Hertogenbosch.) Een wetsontwerp van: *13 januari 1923 Staatsblad no: 6* kondigde aan, dat het gehele rijk in Europa één militair arrondissement zou krijgen, waarvan de Hoofdplaats voorlopig zou zijn 's-Hertogenbosch.

Tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog heeft de militaire rechtspraak organisatorisch gezien geen veranderingen meer ondergaan.

Hoewel er na de bevrijding van ons land een aantal veranderingen werden doorgevoerd is toch het belangrijkste gegeven daaromtrent, dat:

Op 1 december 1971 de Krijgsraad van 's-Hertogenbosch verplaatst wordt naar Arnhem.

UIT HET DAGBOEK VAN DE GEWELDIGER
J. VERKUYLEN VAN DE PROFOOST TE
's-HERTOGENBOSCH.

Beschrijving van de eerste drie maanden van het eerste halfjaar 1810

Toen onze Garnizoensstad 's-Hertogenbosch nog geen provoost had voor de militaire gevangenen werden deze bij voorkomende gevallen gevangen gezet in de kelders van het stadhuis.

Aan de hand van de betreffende archieven daaromtrent kunnen we nagaan, dat reeds in het jaar 1557 een tweetal kelders als gevangenis werden ingericht, voor een 53-tal Franse militaire krijgsgevangenen.

Het is Joost de Pape die opdracht krijgt van het stadsbestuur de keldervensters onder het *Raedthuys* te voorzien van: *yseren spylen en krammen voer het vuytbreken van de Franchoisen.*

Ze waren bij de slag van *St. QUENTIN* door de Spaanse Koning *PHILIPS* gevangen genomen.

In 1577 werden deze kelders gebruikt tot opsluiting van 22 soldaten behorende tot het *Staatse Leger*. Ze waren gevangen genomen waren bij de aanslag van *PHILIPS van HOHENLOHE* op 's-Hertogenbosch.

In 1585 werden deze militairen (?) door de beul van de stad gehangen door middel van de strop.

Voor dit werk kreeg hij 30 stuivers per soldaat, zijn twee hulpen elk in totaal 12 stuivers. Het bestuur van de Stad nam op een waardige wijze afscheid en schonk elk der soldaten voor zij gehangen werden: *eene potte wyns.*

De legering van een vast garnizoen toonde de noodzaak aan van een speciale militaire gevangenis.

Door de overheid werd daarom besloten tot het oprichten hiervan onder de naam:

HET GEWELDIGER.

In onze stad waren *Mr. Johan Gans en Frans Blom* door aankoop de eigenaren geworden van het gewezen klooster van de Minderbroeders.

Na enige tijd ontwikkelden zij plannen om dit klooster en de bijbehorende kerk te slopen.

Op deze plaats = hoek Minderbroederstraat / Snellestraat bouwden zij een aantal panden en verhuurden deze aan de Raad van State; hetgeen blijkt uit een akte van 13 juni 1653.

Hierin werd gevestigd de *Profoost* alsmede de woning van de *Geweldigere*.

Deze militaire gevangenis was gevestigd in één der betreffende vleugels van dit klooster en wel in de periode 1644 - 1682.

In het jaar 1682 krijgen we een vervolg op de geschiedenis van de beschreven Provoost.

In dat jaar werd het Klooster van de Kruisbroeders, dat gelegen was tussen de Kruiskerk en de huidige Gevangenis ingericht tot militaire gevangenis onder de naam: *GEWELDIGER PROFOOST.*

Vanaf 1748 had deze Provoost de speciale functie gekregen voor het onderbrengen van deserteurs tot en met de rang van Sergeant of Wachtmeester uit de garnizoenen: 's-Hertogenbosch, Grave, Venlo, Gelderland, Utrecht.

Voor deze personen werden in dit gebouw bestemd: een zaal voor de dag en een zaal voor nachtverblijf.

Overdag zouden zij met boeien aan hun benen arbeid moeten verrichten aan de vestingwerken.

De Raad van State stelde voor om ten behoeve van deze gevangenen een *ziekentrouster aan te stellen, die hun des zondags de bijbel moest uitleggen.*

In 1789 was deze gevangenis echter dusdanig in verval geraakt dat de Raad van State besloot ter vervanging hiervan een geheel nieuwe te bouwen op het fort *Willem – Maria* (de “ Citadel ”)

De betreffende Provoost heeft tot het jaar 1804 dienst gedaan.

In het hier beschreven gebouw was in een aantal lokalen ook de Militaire Krijgsraad gevestigd.

De voormalige Provoost in het hierboven beschreven Kruisbroeders – klooster werd op 28 juli 1801 door *Bernard Willem de Roy van Wichem, Kolonel Directeur van 's-Lands Fortificatiën* verkocht aan Arnoldus Kluijtmans.

Naast de Provoost op de Citadel Kazerne konden de militairen vanaf het jaar 1837 ook ondergebracht worden in het Tuchthuis, dat gelegen was op het terrein tussen de Sint Jorisstraat en de Spinhuiswal.

Het betreffende *Huijs tot Opsluiting en Tuchtiging* wordt genoemd tijdens de Belgische Opstand.

De 300 tot 400 gevangen welke in het genoemde gebouw achter slot en grendel zaten, werden in 1830 door eenheden van de Bossche Schutterij over gebracht naar het *Kasteel van Woerden.*

Aan het genoemde gebouw werd tot 1837 een andere militaire bestemming toebedeeld.

Na de reeds genoemde periode 1918 maakte de militaire gevangenis, wellicht mede door de diverse reorganisaties bij de Krijgsraden verschillende omzwervingen door het land.

Bovendien ontstaan er in die periode ook speciale militaire gevangenissen in Nederland.

De taak van de *Geweldiger* wordt in het *Militaire Wetboek der Verenigde Nederlanden van 1836* onder meer als volgt omschreven:

Goede bewaring der arrestanten.

Behoorlijk schoonhouden en reinigen der lokalen.

Gestadig luchten der gevangenen.

Zorg dragen voor sleutels en sloten.

De *Geweldiger* zelf is zeer summier met het verstrekken van gegevens uit zijn *Profoost te 's-Hertogenbosch.*

Hij beperkt zich tot een verzameling van getallen omtrent gevangenen en hun straffen.

We vinden dat eigenlijk jammer, want we zouden er graag meer over geweten hebben hoe het in zijn tijd er aan toe gegaan is in zo'n gevangenis.

Uit de door hem gevoerde correspondentie, zowel met de Commandant der Vesting 's-Hertogenbosch als met de Commissaris Rapporteur Mr. J. Schouten; en met de Minister van Oorlog krijgen we toch wat meer gegevens onder ogen.

Laten we zijn dagboek eens open slaan, waarin hij een overzicht geeft over de: *eerste drie maanden van het jaar 1810.*

Gegeseld:	6 personen.	
Veroordeeld:	2 jaar	6 personen.
	3 jaar	1 persoon.
	4 jaar	0 persoon.
	6 jaar	9 personen.
Veroordeeld op		
water en brood:	3 dagen	1 persoon.
	4 dagen	1 persoon.
	8 dagen	6 personen.
	16 dagen	1 persoon.
Overleden:	1 persoon.	
Betiteld met schelm:	2 personen.	
Zotternij:	1 persoon.	
Wachten op transport		
naar elders:	4 personen.	
Engelsche		
Krijgsgevangen:	4 personen.	
Geconfineerden:	54 personen.	

Wat opvalt in bovenstaande lijst is dat de Auditeur kennelijk weinig mogelijkheden heeft (of wil toepassen) in de categorie vrijheidsstraffen.

Men valt door een bepaald vergrijp of in de ene tijdsduur of in de volgende.

Dat er geen langer gestrafte personen op de lijst voorkomen, kan zijn oorzaak hierin vinden, dat deze personen nog wel eens naar elders overgebracht werden. (Gorcum; Zutphen; Leiden.)

Hoewel een bijgevoegde inventarislijst aangeeft dat de Provoost nog andere middelen had om lijfstraffen toe te dienen, komen we alleen geselingen tegen. Overigens lijkt me dit als straf al erg genoeg.

De hier bedoelde inventarislijst ziet er als volgt uit:

Een gallig.
Een geselpaal.
Een ijserenpot om te brandmerken.
Twee stokken voor de stokkenknecht.
Twintig rietstokken.
Twaalf hand en voetboeien met sloten.

In iedere Provoost zullen deze artikelen wel aanwezig zijn geweest, want het *Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te Lande van de Verenigde Nederlanden uit 1815* geeft in een bepaalde volgorde de straffen aan die opgelegd konden worden:

1. *Straf des doods*
2. *De Kruywagen*
3. *Cassatie*
4. *De slagen met het wegjagen uit de Dienst als eerloze schelm*
5. *De slagen met het afnemen der kokarde en arrest of detentie*
6. *De slagen met afnemen der kokarde*
7. *De slagen met arrest of detentie*
8. *De slagen*
9. *Arrest of detentie*

Duidelijk is hier nog de invloed van de *Code de Pènal* merkbaar..

Het inboezemen van de schrik om de bewuste overtreding nog eens te herhalen.

Voor tekst en uitleg omtrent de hier genoemde straffen, moeten we te rade gaan bij het Militair Wetboek van die tijd, gedateerd 1815.

DE STRAF MET DE KRUYWAGEN.

De gevangene werd te werk gesteld, hetzij binnen, hetzij buiten de gevangenis.

In het laatste geval moest hij bijvoorbeeld arbeid verrichten aan de vestingwerken of andere openbare werken. In alle gevallen was de militair geketend en na de dagtaak geconfineerd.

Deze straftijd mocht nooit langer duren dan 15 jaar.

SLAGEN.

Men had de keus uit:

STOKSLAGEN: deze werden uitgevoerd door de stokkenknecht van de Provoost Geweldiger met een gewone rieten rotting. Het aantal slagen mocht de 100 nooit overschrijden en hij moest als een eerloze schelm uit de militaire dienst worden verwijderd.

RIETSLAGEN: deze moesten uitgevoerd worden door twee korporaals.

De straf werd opgelegd wanneer ook tegelijkertijd de kokarde ontnomen werd. Ook bij deze straf mocht het aantal de honderd nooit overschrijden.

KLINKSLAGEN: deze werden gedaan door twee korporaals..

Het werd uitgevoerd door middel van een platte, lichte degenkling met stompe punt.

Het maximale aantal was 25.

Ter verduidelijking: alle drie de soorten slagen werden altijd gegeven in samenhang met arrest. Duidelijk was bepaald, dat zij niet gegeven mochten worden op de blote rug, ook al was deze bedekt door een hemd. Eveneens ongeoorloofd was het de slagen steeds op hetzelfde gedeelte van de rug te plaatsen.

EERLOOS.

Deze uitvoering was als volgt:

Voor het front der troepen werden alle militaire eretekenen door een stokkenknecht afgenomen.

Vervolgens werd het aantal stokslagen van het vonnis toegediend.

Het hoofdhaar van de gestrafte militair werd afgesneden.

De betreffende persoon werd tot buiten de vesting weggebracht.

KOKARDE.

Voor het front van de troepen werd de kokarde van de veroordeelde afgenomen.

Het verbod werd aan hem medegedeeld om deze voor ten minste een half jaar en ten hoogste één jaar te mogen dragen. Ook deze straf ging altijd samen met rietslagen; somtijds gevolgd door arrest.

Wij willen erbij vermelden dat de militair, door het ontnemen van zijn kokarde, het recht verloor zich buiten het garnizoen te begeven. Bovendien was hij verplicht speciale corveediensten te verrichten.

DESERTIE.

Wie in vredestand binnen vier weken vrijwillig en zonder gearresteerd te zijn zich weer meldde bij zijn onderdeel, werd gestraft volgens de krijgstucht. Hieruit zouden we de conclusie kunnen trekken, dat deze straf minder was dan indien men wel gearresteerd was en niet vrijwillig was teruggekeerd.

BRANDMERKEN.

Volgens het Criminele Wetboek van 1808 moest dit geschieden op de schouders.

Vòòr de periode van 1808 had men ook nog de keus uit andere lijfstraffen welke in het Criminele Wetboek van 1815 niet meer vernoemd worden. Een tweetal willen we toch nader beschrijven.

SPITSROEDEN LOPEN.

De gestrafte moest tussen twee rijen militairen doorlopen die de opdracht hadden deze persoon met koorden of riemen op zijn blote rug te slaan. Opdat de verdachte niet te vlug zou lopen werd hij door de voor hem lopende officier met een soort hellebaard tot een langzame pas gedwongen.

PAARD ZITTEN.

De gestrafte moest op een houten paard plaatsnemen.

Hij had niet de gelegenheid zijn voeten te laten steunen. Integendeel zelfs, deze werden nog eens extra verzwaard door middel van gewichten.

Men heeft regelmatig pogingen gedaan om dit militaire recht aan de tijd aan te passen. Het streven was er opgericht om aan de militair een gevoel van eer en eigen waarde te geven in combinatie met het bijbrengen van zijn verplichtingen tegenover de Staat. We moeten er wel bij vertellen dat de Staat in dit streven ook een eigen belang had. Immers de lijfstraffen waren zodanig, dat de meeste militairen weken nadien nog ongeschikt waren om hun dienst uit te oefenen; terwijl het dezelfde Staat was, welke deze militairen moest onderhouden, verzorgen en te eten geven.

In 1815 probeert men een oplossing te vinden voor deze lijfstraffen, door deze personen die gezien hun overtreding hiervoor in aanmerking kwamen, te plaatsen in een aparte militaire afdeling. Ging het in deze *tweede klasse militaire afdeling* weer fout, dan konden er stokslagen worden toegediend.

In 1831 komt er een voorstel om deze afzonderlijke klasse op te heffen terwijl men tevens de detentie in het leger aanmerkelijk wil verzwaren.

In 1841 komen we tot de conclusie, dat de straf kennelijk toch weer uit = of in combinatie met = stokslagen bestaat.

Er wordt dan wel de bepaling in het Wetboek opgenomen, dat de militair het recht heeft zich te wenden tot de Koning om kwijschelding van deze stokslagen.

In 1868 begint men met een proef om de gestrafte te werk te stellen op militaire vestingwerken; bijvoorbeeld te Naarden.

Kennelijk gebeurt dit willekeurig, omdat de *Commandanten te Velde* de vrijheid hebben de lijfstraffen = welke nog steeds vermeld staan in het Wetboek = toe te passen boven deze tewerkstelling.

In 1879 neemt de daartoe ingesteld commissie het besluit om de Koning te adviseren de lijfstraffen in het leger af te schaffen.

Tot zover het Militaire Wetboek.

We gaan nog even terug naar het verslag van de: *GEWELDIGER*.

54 Geconfineerden:

Deze verbleven in de Profoost in afwachting van hun proces; dit in tegenstelling tot de Gecondemneerden welke al veroordeeld waren.

Engelse Krijgsgevangenen:

Waarschijnlijk behorende tot het Engelse Legerkorps onder leiding van de Hertog van York.

De Engelsen vormden samen met de Oostenrijkers en de Nederlanders de geallieerde troepenmacht welke op 26 juni 1794 door het Franse leger onder aanvoering van Generaal Jourdan bij Fleuris tot de aftocht was gedwongen.

Een rechtstreeks gevolg hiervan was de verovering van 's-Hertogenbosch in 1794 door de Franse troepen.

Van meer huishoudelijke aard was het briefje dat we in het genoemde dagboek vonden, met de mededeling dat de Provoost tussen *1 April en 1 Oktober noch verwarmd, noch verlicht mocht zijn.*

Op deze data werden ook de strozakken van een nieuwe inhoud voorzien.

Bovendien werden op deze tijdstippen de twee winterdekens geruild voor één zomerdeken, of naar gelang het seizoen, in omgekeerde volgorde.

Aan de gevangenen werd ook een slaapmuts verstrekt; of deze bij het wisselen van de seizoenen ook ingenomen werd staat niet vermeld.

Nu was het niet altijd ach en wee in de Provoost.

Er waren ook wel eens plezierige dingen te beleven, zoals de verjaardag van de Koning.

Volgens het verslag van de *Geweldiger van de Profoost van het Garnizoen 's-Hertogenbosch* werd deze in het jaar 1882 op 24 augustus aldus gevierd:

De gevangenen zijn een half uur langer dan gewoonlijk onder surveillance van een detachement van één korporaal en zes manschappen van het Garnizoen op de plaats de vrije lucht doen genieten en in mijn tegenwoordigheid een glas jenever doen reiken.

Des 's middags een extra portie best rundvlees en een dubbele portie eten bestaande uit roode kool met aardappelen en smakelijk bereid als naar gewoonte en na het einden een dubbele portie bier doen reiken.

EEN LIJST BETREFFENDE GEVANGENEN UIT HET
 HUYS VAN ARREST - JUSTITIE en MILITAIRE DETENTIE
 te 's-HERTOGENBOSCH van 1 MAART 1821

<i>Bedelarij</i>	<i>2 personen</i>
<i>Bevordering van Detentie</i>	<i>2 personen</i>
<i>Desertie (weglopen)</i>	<i>68 personen</i>
<i>Excessen en revolte met gewapende hand tegen autoriteiten</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Diefstal</i>	<i>68 personen</i>
<i>Insuburatie (verzet in dienst)</i>	<i>20 personen</i>
<i>Manslag (opzettelijk doden)</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Mishandeling (met en zonder verzwarende omstandigheden)</i>	<i>5 personen</i>
<i>Overtreding van Bannissement met verzwarende omstandigheden</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Poging tot desertie</i>	<i>3 personen</i>
<i>Poging tot ontvluchting uit de Gevangenis</i>	<i>3 personen</i>
<i>Schennis der eerbaarheid</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Schrijven van bedreigende brieven</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Valse getuigenis in een criminele zaak</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Valschheid</i>	<i>3 personen</i>
<i>Verkoop van Equipementen (militaire uitrusting)</i>	<i>1 persoon</i>
<i>Verkrachting of poging daartoe</i>	<i>3 personen</i>
<i>Verwonding</i>	<i>1 persoon</i>

Wanneer we omtrent het bovenstaande de daarmee verband houdende tijdsduur van de straf analyseren, dan komen we tot het volgende schema:

6 maanden tot 1 jaar:	4 personen
1 tot 2 jaar:	13 personen
2 tot 3 jaar:	61 personen
3 tot 5 jaar:	43 personen
5 tot 10 jaar:	28 personen
10 tot 20 jaar:	5 personen

Enkele maanden voor de datum waarop het Koninklijk Besluit omtrent de reorganisatie van het gevangeniswezen in ons land in werking trad, is de bovengenoemde lijst samengesteld. Deze lijst werd aangetroffen in het archief van de Krijgsraad te 's-Hertogenbosch. Het is daarom dat de hier beschreven combinatie van genoemde huizen nog niet beantwoorden aan de omschrijving van het besluit; evenzeer geldt dit met betrekking tot de daarin geplaatste personen inzake hun straftijd.

We moeten wel eerlijk zijn.

Er is op een aantal onderdelen vooruitgang te bespeuren ten opzichte van de eerder genoemde lijst uit het jaar 1810.

Zo is de indeling in categorieën van gestraften een basis om een overtreding van de wet juister te beoordelen en te bestraffen. Ook het feit, dat de rechters kennelijk niet meer gebonden zijn aan een vaste straftijd voor een bepaalde overtreding geeft hun de mogelijkheid rekening te houden met de omstandigheden waaronder het betreffende delict plaats vond.

Interessant is ook, dat men bij elk proces gebruik maakt van een map waarin zich de navolgende gegevens van de verdachte bevinden:

- a. *een afschrift uit het eventuele strafregister van de verdachte, waarin vermeld staan alle aantekeningen omtrent vorige veroordelingen.*
- b. *een afschrift omtrent zijn staat van Dienst in de Krijgsmacht bevattende:
Naam; voornamen; geboorte – datum; plaats.
Persoonlijke kentekenen.
Indiensttreding bij het onderdeel.
Bevorderingen.
Onderscheidingen.*
- c. *een ondergetekende verklaring door de verdachte, dat bij het begin van het dienstverband de krijgswetten duidelijk zijn voorgelezen en deze door hem begrepen zijn.*
- d. *de omschrijving van het vonnis, met daarin de verklaring van het gebeurde; zijn aandeel daarin; verzachtende of verzwarende omstandigheden en tenslotte de opgelegde straf.*

In het onderstaande zullen we enkele vonnissen beknopt weergeven en indien mogelijk de opgelegde straf nader toelichten.

Wanneer we de eerder genoemde lijst nog eens nader bezien op het aantal gestraften, springen diefstal en desertie er fors uit.

Eén van de oorzaken die ten grondslag ligt aan het hoge percentage diefstallen zou kunnen zijn, de vele vrije tijd waarover de manschappen van onze Armeë beschikten. Waren ze niet op veldoefeningen of mars, dan bestonden de vaste dagelijkse bezigheden uit:

Reveille; Inspectie van de militaire uitrusting; het nuttigen van de maaltijden en tot besluit van de dag de Taptoe.

We mogen aannemen, dat naast het wandelen en zitten op de stadswallen er veel tijd doorgebracht werd in de talrijke herbergen van onze stad.

Ik weet niet hoeveel soldij deze soldaten ontvingen; nog minder hoeveel dorst zij hadden. Het is echter wel zo, dat we met de regelmaat van de klok in deze archieven processtukken vinden omtrent militairen, die hun drankschuld betaalden met één of meerdere kledingstukken van hun militaire uitrusting. Uiteraard met alle gevolgen van dien.

Ter illustratie:

*Het verkopen van een nieuwe onderbroek, om dit geld te verbrassen aan drank.
Vonnis: 8 dagen water en brood.*

*Het “verpatsen” van een hemd en een broek in een herberg.
Vonnis: 14 dagen met de aantekening om de andere dag water en brood.*

*Dronkenschap en diefstal van spek uit de militaire keuken ter betaling van
drankschuld.*

Vonnis: degradatie van korporaal tot soldaat.

*Bij diefstal van geld toebehorende aan een officier ter betaling van zijn
drankschuld dan kon de straf wel oplopen tot vijf jaar Profoost.*

Het andere onderwerp, dat sterk op de voorgrond treed is de desertie.

De betreffende militairen worden hiervoor = zo blijkt uit de vonnissen = zwaar gestraft.

In de betreffende uitspraken wordt steeds duidelijk vermeld: *Of de desertie plaats heeft gevonden in vreedstijd of in oorlogstijd.*

Wat deze laatste aanduiding: *Oorlogstijd* betreft, daarmee wordt gelijk gesteld = als men desertie pleegt = indien men gelegerd is in de nabijheid van vijandelijke troepen.

Hierbij moeten we bijvoorbeeld denken, aan de Belgische Grens na de opstand van 1830.

In een dergelijke situatie riskeerden de deserteurs het vonnis:

Veroordeling tot de straf des doods met den strop.

Of deze vonnissen ook voltrokken zijn is natuurlijk de vraag. Wellicht zijn ze omgezet in langdurige gevangenisstraffen.

In vreedstijd waren de vonnissen iets milder, met de nadruk op “*iets*”, wat uit het onderstaande blijkt:

Vonnis:

*10 Jaren Kruiwagen en vervallen van de militaire stand;
verzwarende omstandigheden:
was de rebel en stond op tafel.*

Vonnis:

*5 Jaren Kruiwagen
verzachtende omstandigheden:
als laatste meelopend.*

Men kan zich de vraag stellen, wat is de oorzaak, dat het getal deserteurs zo hoog lag ? Er zijn er, die dit wijten aan het lage moraal van de troepen. Men tekende voor de militaire Dienst, om welke redenen dan ook. Had men er gèèn zin meer in, dan ontvluchtte men het Garnizoen. Dit ontvluchten behoefde niet altijd te betekenen, dat men deserteerde uit de Krijgsmacht.

Sommige kwamen, kennelijk zich van geen kwaad bewust, na enige tijd weer terug bij hun Compagnie.

Waren ze gevlucht over de grens of ergens ondergedoken in eigen land, dan was het dikwijls de heimwee naar familie wat hun deed besluiten zich weer te melden bij hun onderdeel.

Het onderscheid tussen het zich niet op tijd melden bij het onderdeel en het begrip desertie (en de daarmee te bepalen straf) werd mede bepaald door de verzwarende of verzachtende omstandigheden die in de betreffende procesvoering werden aangedragen tegen deze personen.

We noemen in deze materie: de tijdsduur van het absent zijn bij het betreffende onderdeel; uit zichzelf terugkomen of opgepakt worden; voor de eerste maal onderbreking op het appèl of reeds meerdere malen; onder invloed van anderen tot deze daad gekomen; etc.

Er stond = en we hebben het dan over het jaar 1810 = op het opsporen van deserteurs een premie van f. 21,00.

In de eerste drie maanden van het jaar 1816 moest hiervoor door de betaalmeester een bedrag van f. 525,-- op tafel worden gelegd. Zuinig als vadertje Staat kan zijn, werd er onmiddellijk een extra alinea aan deze opsporingsbepaling toegevoegd:

Dat Sergeants en Korporaals = welke nogal attent bleken op deze bijverdiensten = hiervoor niet meer in aanmerking kwamen.

Als reden voor dit argument werd opgegeven, dat zij, gezien hun functie, eigenlijk deden wat zij moesten doen.

Voor de (langgestrafte) gevangenen waren er wel mogelijkheden om de aan hun opgelegde straf elders door te brengen.

Waren er gedetineerden met een straftijd van méér dan 6 maanden, met het beroep van kleermaker of schoenmaker, dan konden zij = weliswaar binnen vier muren = te werk worden gesteld in het Huis van Bewaring te Leiden.

Een andere mogelijkheid was = speciaal voor de lang en zeer lang gestraften = om, nadat men 1/3 deel van zijn straf had uitgezeten, van een bijzondere bepaling gebruik te maken door een vrijwillig engagement bij de *Nederlandse Koloniale Troepen*.

Uit een schrijven van 27 september 1830 blijkt deze mogelijkheid in de Bossche Profoost het navolgende resultaat op te leveren onder de daarvoor in aanmerking komende gevangenen:

ZIEK: 20.
 GEEN INTERESSE: 33.
 PLAATSING OP NOMINATIE: 33.

De gevangenen hadden echt geluk als door de Minister van Oorlog een *GENERAAL PARDON* werd afgekondigd voor de gevangenen, waardoor terugzending naar hun legeronderdeel mogelijk was. Niet duidelijk is echter of deze maatregel zowel gold voor de licht als de zwaar gestraften.

Natuurlijk waren niet alle vonnissen die door de Krijgsraad werden uitgesproken ellendig en triest.

Er waren er ook bij, waar de inkt eigenlijk te duur was voor het opgelegde vonnis.

Jaar 1822

De Adjudant van de Citadel – Kazerne houdt zonder toestemming enkele duiven.

Vonnis: 50 cent boete.

De Commandant van fort Crevecoeur betaalt geen hondenbelasting.

Vonnis: 50 cent boeten

Hoewel het gebruik van de rietsok in deze periode en de daarop volgende jaren steeds minder werd toegepast, moest men toch oppassen niet te vaak voor kleine vergrijpen te worden veroordeeld (straf op water en brood).

Was dat wel zo, dan werd naast de straf van water en brood ook nog eens de rietstok gehanteerd. Bij zo'n verzwaarde straf begon men meestal met 5 slagen; maar bij ernstige halsstarrigheid kon dat oplopen tot 25 slagen.

Ook het niet goed verzorgen van de paarden door de Huzaren werd na een aantal waarschuwingen stevig bestraft.

Daarop betrekking hebbende vonnissen van 8 dagen Profoost of méér, komen verscheidene malen in deze archieven voor.

Uit het groot aantal vonnissen, dat we in de archieven doorgenomen hebben, komt ook naar voren wanneer het rijwiel zijn intrede doet in de krijgsmacht.

Rond 1900 worden de toch al rijk gevulde mappen nog dikker door de toevoegingen van de processen-verbaal o.m.

Als gevolg van het fietsen op het voetpad nabij de kanaaloever.

Het rijden zonder licht mocht ook toen niet, getuige het onderstaande proces - verbaal;

A. van der WULP.

*Hoefsmid bij het 2^e regiment Huzaren te 's-Hertogenbosch.
 Afkomstig uit Ooststellingwerf.*

Wegens:

Later dan een half uur na zonsondergang en vroeger dan een half uur voor zonsopgang met een rijwiel, dat niet voorzien is van eene heldere lichtgevende aan de voorzijde van het rijwiel bevestigde en naar voren uitstralende lantaarn, berijden van een openbare weg, waarop het wielrijden niet is verboden.

Vonnis: een gulden boete.

VERKLARING VAN DE GEBRUIKTE TERMEN

Bannissement.

Door de overheid opgelegde straf waarbij iemand werd verstoten van de bescherming van de wetten, vogelvrij verklaard, zijn goederen verbeurd werden verklaard, de stad werd uitgewezen met het verbod deze nog ooit (of een aantal jaren) te betreden.

Degenkling.

Stootwapen met een recht toelopende stompe punt; al of niet tweesnijdend.

Geweldiger.

Onder – Officier belast met het handhaven van de tucht, alsmede met de arrestaties en het toezicht op de gevangenen.

Kokarde.

Onderscheidingsteken in de vorm van een strik of rozet.

Provoosthuys - Profoost'

Plaats waar militairen in verzekerde bewaring werden gesteld.

Oorspronkelijk afgeleid van het Franse woord: *PROVOST*.

In elk Garnizoen was een Provoosthuis met aan het Hoofd de *Geweldiger*..

De Provoosthuizen in de verschillende Garnizoenen stonden onder commando van de:

Profoost - Geweldiger.

Rasphuis.

Rasp een apparaat waarmee verfhout wordt gereinigd door de gevangenen in de tuchthuizen.

Het tuchthuis wordt hier aangeduid met een naam afgeleid van de arbeid welke de gevangenen daar moesten verrichten.

Schelm.

Booswicht; schurk.

Spinhuis.

Gevangenis voor vrouwen; duidt op de arbeid welke zij daar moesten verrichten..

Stokkenknecht.

Een helper in de Profoost.

Tuchthuis.

Gevangenis voor mannen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

BRABANTS HISTORISCH INFORMATIE CENTRUM te
's-HERTOGENBOSCH (BHIC)

STADSARCHIEF 's-HERTOGENBOSCH (SA)

SECTIE MILITAIRE GESCHIEDENIS LANDMACHTSTAF te
's-GRAVENHAGE.

ARCHIEVEN.

Archief van de Krijgsraad en de Auditeur Militair in het voormalige 5^e
Arrondissement (BHIC)

Archief van de Krijgsraad 's-Hertogenbosch 1832 - 1973 (BHIC)

Archief van de Commissaris – Rapporteur van 's-Hertogenbosch (BHIC)

Inventaris van de Stad 's-Hertogenbosch, J.A. van Zuylen. (SA)

Stadsresoluties van 's-Hertogenbosch (SA)

LITERATUUR.:

Vier eeuwen geschiedenis van het Garnizoen van 's-Hertogenbosch door
C. J. Gudde

Militair Wetboek der Verenigde Nederlanden.

Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te Lande.

Geschiedenis der lijfstraffen bij het Nederlandse Leger door F.H.A. Sabron.

Bossche gevangnissen en gevangenen door A. Hallema

Uittreksels uit de merkwaardigste vonnissen te 's-Hertogenbosch in het jaar 1845
door C.R. Hermans.

Aantekeningen van een serie lezingen door de Stichting Brabantse Regionale
Geschiedschrijving.

Aantekeningen van een lezing gehouden door Mevrouw Mr. B.C.M. Jacobs.
“ Van Gevangenpoort tot Huis van Bewaring.